

ԱՏԱՆԱՅԻ ԵՂԵՌՆԸ

ԵՒ

ԳՈՆԻԱՅԷ ՅՈՒՇԵՐ

(ՊԱՏՄՈՒԹԵԱՆ ՀԱՄԱՐ)

Գ Ր Ե Ց

ՎԵՐ. ՀԱՄԲԱՐՁՈՒՄ Յ. ԱՇՃԵԱՆ

ԿՈՉՆԱԿ ՏՊԱՐԱՆ
ՆԻԻ ԵՈՐԳ
1950

ԿԿԿ,
արևածաղկ
թղթաբան

1971 թ.

ԼՏԱՆԱՅԻ ԵՂԵՌՆԸ

ԵՒ

ԳՈՆԻԱՅԷ ՅՈՒՇԵՐ

(ՊԱՏՄՈՒԹԵԱՆ ՀԱՄԱՐ)

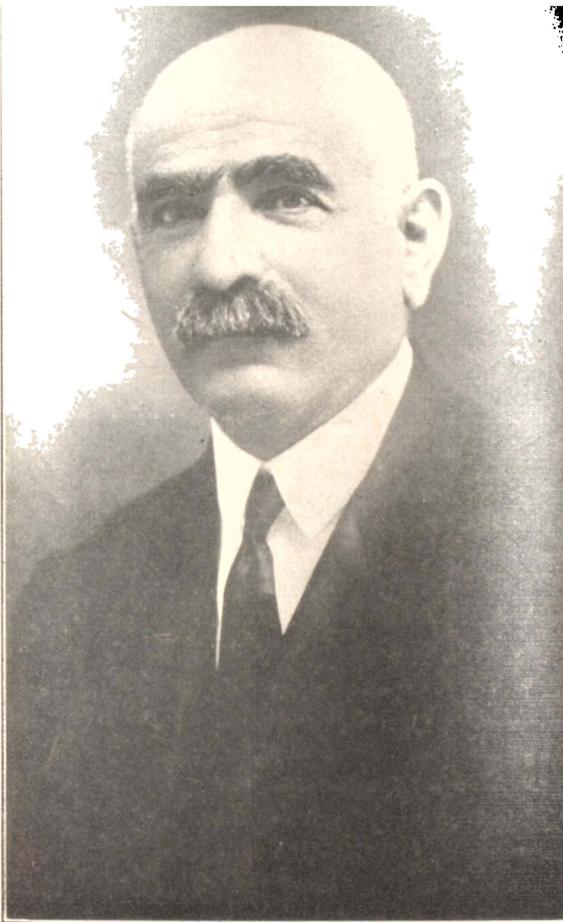
Գ Ր Ե Ց

ՎԵՐ. ՀԱՄԲԱՐՁՈՒՄ Յ. ԱՇՃԵԱՆ

206

ՄԵՐ ԲՈԼՈՐ ՄԱՐՏԻՐՈՍՆԵՐՈՒՆ
ՈՐՈՆՔ ԻՆԿԱՆ ԻՐԵՆՑ ՀԱԻԱՏՔԻՆ ՀԱՄԱՐ
ԵՒ
ԲՈԼՈՐ ՎԵՐԱՊՐՈՂՆԵՐՈՒՆ
ՈՐՈՆՔ ԱՅՍ ՀԱԻԱՏՔԻ ԶԱՀԸ ՎԵՐ ԿԸ ԲՈՆԵՆ

ԿԶՁԳԵ

ՎԵՐ. ՀԱՄԲԱՐՁՈՒՄ Յ. ԱՇՃԵԱՆ

ՏԻԿ. ԵՍԹԵՐ Հ. ԱՇՃԵԱՆ

1909-ի Ատանայի դէպքը . մեր ազգային կեանքին մէջ պատահած նակատագրական դէպքերէն մին է , որուն մէջ Վեր . Համբարձում Յ . Աշնեան գրաւեց խիստ ուշագրաւ դիրք մը : Նա Ատանայի ջարդէն դուրս եկաւ իբր ամենամեծ հերոս եւ աչքառու ախոյեան : Անիկա կարծես թէ ճիշդ այդ նզնաժամին համար նախասահմանուած եւ ստեղծուած էր , եւ իրեն ալ կը յարմարէր սա պատմական ոգեկոչումը , «Գուցէ դուն ասանկ ստենի մը համար իշխան կարգուեցար» :

Վեր . Աշնեան 1909-ի սուկալի դէպքերուն եւ փոքարկայոյց հասանհերուն ճիշդ մէջտեղը գտնուեցաւ . եւ թափանցիկ հեռատեսութիւնը եւ իմաստուն դատողութիւնը ունեցաւ երեսոյթները յստակօրէն տեսնելու , շարժումներու ետեւ գործող ուժերը նշմարելու , եւ դէպքերու ընթացք տուող գլխաւոր դերակատարները հետախուզելու : Անիկա շիտակ կերպով կշռեց եւ վերլուծեց այդ օրերու իրադարձութիւնները . եւ որոշապէս տեսաւ թէ Ատանայի ջարդը տեղական ու պատահական դէպք մը չէր , այլ Օսմանեան կառավարութեան գլխաւոր վարիչներուն կողմէն ծրագրուած ու գործադրուած կարգադրութիւն մըն էր : Ատանայի ջարդը Հայութիւնը կոտորակելու եւ հասցընելու դիւային ծրագրին եւ հայաջինջ քաղաքականութեան սկզբնական քայլն էր : Պատուելին այս տեսութեամբ շարժեցաւ , այս ենթադրութեան վրայ յենելով քայլեր առաւ . այս համոզումով գործի լըծուեցաւ : Եւ վերջէն եկած դէպքեր հաստատեցին իր տեսութիւններուն ճշդութիւնը : Պետական ղեկավարներ անկարող եղան իր կծու ամբաստանութիւնները ջրելու . եւ ջարդարարներէն ոմանք պատժելով , եւ Հայերու կորուստները մասամբ հատուցանելով , չմեղանքի անօգուտ ջանքեր թափեցին : Վեր . Աշնեանի անհերքելի պարզատեսութիւնը եւ նշմարտախօսութիւնը իրեն համար վարկ եւ ազդեցութիւն ապահովեց . եւ Թուրքեր իրեն շողումալիք երեսպաշտութիւն ըրին :

Վեր . Աշնեան այս գրքին մէջ պարզօրէն կը ներկայացնէ իր տեսութիւնները եւ փաստերը . եւ իր յայտնութիւնները պատմական որոշարժէք կը ներկայացնեն : Իր պատմութիւնը , որ գրուած է պարզ եւ գեղեցիկ ոճով . հարազատ պատկերացումն է այդ շրջանի դէպքերուն , եւ նշգրիտ նկարագրութիւնը այդ ժամանակի եղբրական արարուածին : Իր գրիչէն ելած այս հրատարակութիւնը կարեւոր լոյս կը սփռէ Ատա-

նայի դէպքին պատճառներուն եւ արդիւնքներուն վրայ, եւ արժէքաւոր արտադրութիւն մը եւս կ'աւելցնէ մեր պատմական տեղեկագրութեանց ազդիւրներուն վրայ: Այս տեսակէտէն այս հրատարակութիւնը գնահատելի է:

Կիլիկեան արարուածին մէջ վեր. Աշնեան խաղաց յոյժ կարեւոր դեր մը, եւ իր անգուգական խիզախութեամբ գրաւեց ամենուն հիացումը եւ գնահատանքը: Այդ եղբարական միջադէպին մէջ այս քաջարի մարտիկը ի ցոյց բերաւ այնպիսի անօրինակ յանդգնութիւն, որ նոյն իսկ Թուրք դահիճներուն շուարմունք պատհասեց: Նա աննկուն ախայեանի հանդիսացաւ ունարտութեան ու արդարութեան, առիծի պէս մահառեցաւ անիրաւութեան ու բարբարոսութեան դէմ, եւ ձաղկեց մեր դարաւոր թշնամոյն անարդարանալի խժոժութիւնները:

Ճէմալ Փաշայի կողմէն սարքուած մեծ մաշկերոյթին մէջ, ուր բազմաթիւ Թուրք բարձրաստիճան պաշտօնեաներ եւ երեսելի ասագանիներ նստած էին սեղանին բոլորտիք, վեր. Աշնեան՝ երբ խօսելու հրաւիրուեցաւ, յանդգնութիւնը ունեցաւ հրապարակաւ եւ բացօրէն թրքական անօրէնութիւնները քննադատելու եւ անգթութիւնները պախարակելու, եւ ըսելու թէ այսպիսի անմարդավայել ու վատ արարքի մէջ գտնուող ժողովուրդ մը ինքզինք վար կը ձգէ եւ կը վարկարեկէ: Այս անշարք եւ անակնկալ յայտարարութիւնը յանկարծակի պայթող ռումբի մը ազդեցութիւնը գործեց, եւ ունկնդիրները պապանձած եւ ամօքահար՝ չի կրցան ձայներնին հանել: Վառական վայրկեաններուն, վեր. Աշնեան վերէն կը ներշնչուէր, եւ իրեն հարկ եղած խորհուրդներ եւ խօսքեր Սբ. Հոգիէն կը թելադրուէին, ինչպէս ինք անգամ մը ինձ մտերմաբար յայտնեց:

Համաշխարհային առաջին պատերազմի շրջանին եւ Հայկական տեղահանութեանց այդ քստմնելի սեւ օրերուն մէջ, վեր. Աշնեան տեղափոխուած ըլլալով ընտանեօք կը գտնուէր ի Գոնիա. եւ հոն ալ ի յայտ բերաւ միեւնոյն դիւցազնութիւնը, եւ իր յատկանշական հերոսութեամբ կարողացաւ հազարաւոր Հայ մահապարտները խլել մահուան ստոյգ նիրաններէն: Այս կենսական ծառայութիւնները մատուցանելու համար՝ նա յամախակի իր կեանքը վտանգի ենթարկեց, բայց քաջաբար մեռնիլը վախկոտօրէն ապրելու գերադասեց, եւ շարունակեց իր անձնուրաց ծառայութիւնները եւ անշահախնդիր օժանդակութիւնները, արժանանալով շատերու խորին հրաշխարհաբանութեան: Թուրք կառավարութիւնը վերջապէս որոշեց մէջտեղէն վերցնել այս անբաղձալի գործիչը, եւ գայն ձեռքակալելով շրթայակապ հեռուօր քաղաք մը տարագրեց, եւ հոն ի բանտ արձակեց, կախաղան հանելու դիտա-

ւորութեամբ : Բայց նա պարզապէս աստուածային միջամտութեամբ եւ իր կեանակցին խոհական ջանքերով մագապուր ազատեցաւ եւ տուն վերադարձաւ : Այս պարագաներու փակ վեր . Աշնեանի ողջ մնալը իրապէս անհասկնալի հրաշք մըն է : Անոր միակ գէնքը իր անխարդախ անկեղծութիւնը եւ անկաշառ նշմարտասիրութիւնն էր , որ իր հակա-
ռակորդները գէնընկեց ըրաւ , եւ կարծես թէ ռնրագործներուն բազուկ-
ները անդամալուծեց : Այս անգամ բիրտ ուժը ընկնուեցաւ բարոյա-
կան ուժին առջեւ :

Ատանայի ջարդին մէջ վեր . Աշնեան կորսնցուց նիւթական ա-
մէն բան , իր բնակարանը , գոյքերը , գիրքերը , թուղթերը եւն . բայց
պահեց իր ազնիւ նկարագիրը , իր աննկուն կամքը , իր Բրիստոնէական
անյողողող հաւատքը : Նա գրկուեցաւ իր աշխարհային ստացուածք-
ներէն . բայց շահեցաւ բարի ամուն մը եւ նախանձելի համբաւ մը ,
պատիւ բերելով նաեւ իր ազգին , որուն մէկ արժանընտիր գաւակը եւ
ներկայացուցիչը հանդիսացաւ ինքը : վեր . Աշնեան եղաւ ինքնամոռաց
եւ ինքնագոհ ծառայող մը , եւ չի սպասաւորեց փառք ու պատիւ շա-
հելու շարժառիթով . եւ իր քաջագործութիւնները իրեն գլխու պտոյտ
եւ սրտի փխացում չի պատճառեցին . եւ ինք չի մերկացաւ համես-
տութեան ու խոնարհամտութեան պատուական շնորհէն :

վեր . Աշնեան իր նշանակելի կեանքով եւ գործունէութեամբ , մեր
ազգի անուանի մեծամեծներուն եւ հերոսներուն շարքին մէջ իրեն
համար կերտեց մնայուն եւ արժանաւոր տեղ մը , եւ տուաւ ապացոյցը
իր հոգեկան վեհութեան ու կորովին : իր մեծութեան առջեւ կը խո-
նարհինք . իր յիշատակը կը յարգենք :

Բ . Ս . ԼԵՒՈՆԵԱՆ